Zkušenosti s pozicí sociálního pedagoga v projektu PROP v letech 2022-2024

Projekt Podpora rovných příležitostí (PROP) metodicky podporuje 448 škol, které vzdělávají velký počet žáků se sociálním znevýhodněním. Z ročních evaluačních zpráv, odevzdávaných školami vždy s ukončením příslušného školního roku, vyplynulo, že školy hodnotí působení této pozice velmi pozitivně. Hlavní přínos vidí v navázání spolupráce s rodinami a externími organizacemi, ve zvyšování studijní motivace žáků, snižování absencí a v pedagogizaci rodinného prostředí. Pozice sociálního pedagoga má podle vyjádření škol potenciál výraznou měrou přispět ke snižování nerovností ve vzdělání a k prevenci předčasných odchodům ze vzdělávání.

O projektu

Projekt Podpora rovných příležitostí (PROP) je realizován Národním pedagogickým institutem ČR od roku 2022 do března 2026. Hlavním cílem projektu je připravit a realizovat aktivity vedoucí ke snižování rostoucích nerovností ve vzdělávání. Aktuálně je metodicky podporováno 447 škol s nadprůměrným zastoupením žáků se sociálním znevýhodněním v rámci celé České republiky, z nichž pozici sociálního pedagoga zvolilo 120. Jedná se o školy, které byly adresně zahrnuty do třech po sobě jdoucích výzev MŠMT na podporu škol s nadprůměrným zastoupením sociálně znevýhodněných žáků v rámci Národního plánu obnovy[1] (pilíř Vzdělávání a trh práce, komponenta 3.2) a připravit podklady pro budoucí systém financování škol dle indexu socioekonomického znevýhodnění. Školám, které v rámci výzvy podaly projekty, byly na základě zjištěného počtu žáků se sociálním znevýhodněním přiděleny finanční prostředky, jež mohly využít na personální podporu, přímou podporu žáků a podporu dalšího vzdělávání a rozvoje kompetencí pedagogických pracovníků. Jednou z pozic, které školy mohly využít v rámci personální podpory, je i pozice **sociálního pedagoga. V rámci první výzvy, do které se zapojilo 256 škol, si do svých projektů zvolilo pozici sociálního pedagoga 76 škol, části z těchto škol se ovšem nepodařilo vhodného pracovníka v první fázi realizace projektu zaměstnat (zejména v důsledku problémů s projektovým financováním). V projektech, které školy podávaly, zmiňovaly, že volí tuto pozici s ohledem na to, že vzdělávají žáky s nízkou motivací ke studiu, vysokým počtem absencí a často rizikovým chováním. Rodiny žáků se často nachází ve složité ekonomické a sociální situaci a školám se nedaří navázat spolupráci se zákonnými zástupci.**

Sociální pedagog v projektu

Školám byla nabídnuta pozice školního **sociálního pedagoga v souladu se strategickým dokumentem rozvoje vzdělávací soustavy Strategie 2030+ (2020), kde se zavedení této pozice uvádí jako jedno z klíčových opatření snižování nerovností ve vzdělávání;** obdobně je pozice definována i v dalších relevantních dokumentech (Moravec et al., 2015; Akční plán inkluzivního vzdělávání, 2019). Sociální pedagog má podle těchto textů potenciál posílit poradenský segment ve školách a svými aktivitami reagovat na současný stav českého školství. Českou republiku sužují zvyšující se nerovnosti ve vzdělávání a školám především ve strukturálně postižených regionech se nedaří kompenzovat socioekonomické zázemí žáků. Jednotlivé kraje vykazují dramatické rozdíly ve vzdělávacích výsledcích žáků (PISA, 2022) a počet předčasných odchodů ze vzdělávání stoupá (Eurostat, 2023). Romští žáci se ocitají v situaci předčasného odchodu ze vzdělávání osmkrát častěji než většinová populace (FRA, 2023). V problematice nízké školní úspěšnosti a předčasných odchodů ze vzdělávání hraje klíčovou roli

[1] Výzvy MŠMT v rámci Národního plánu obnovy dostupné z: https://www.edu.cz/npo/vyhlasene-vyzvy-z-npo/

sociální znevýhodnění, které se často projevuje nedostatečnou podporou v domácím prostředí, špatnou socioekonomickou situací rodiny žáka, nedostatečným zajištěním potřeb dítěte, nespoluprácí zákonných zástupců se školou a nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka (Němec, 2023). Odborníci poukazují na to, že většina učitelů nemá dostatečné kompetence a pochopení pro situaci žáků se sociálním znevýhodněním, což jsou nezbytné předpoklady pro adekvátní reakce na jejich potřeby (Zíková et al., 2010; Člověk v tísni, 2009). Zastoupení poradenských pozic jako jsou školní psychologové nebo speciální pedagogové na školách je navíc nedostatečné. Většinu žáků s potřebou podpory z důvodu sociálního znevýhodnění současný systém nárokových podpůrných opatření v podstatě míjí (Systémová podpora inkluzivního vzdělávání, 2017; Němec, Philippová, 2021). Nejvyšší kvalifikovaný odhad finanční náročnosti podpůrných opatření ve vazbě na novelizaci školského zákona v roce 2016 **předpokládal 169 103 až 214 538 žáků s podpůrnými opatřeními z důvodu odlišného kulturního prostředí nebo jiných životních podmínek žáka** (Systémová podpora inkluzivního vzdělávání, 2015). Ve skutečnosti byla ve školním roce 2022/2023 přiznaná podpora na základě doporučení školského poradenského zařízení **19 125** žákům (MŠMT, 2023b).

Vedle zvyšujících se nerovností ve vzdělávání, které jsou ovlivněny sociálním zázemím žáků, je zavedení pozice sociálního pedagoga v souladu **s potřebou posílit preventivní a výchovné činnosti ve škole a reagovat tak na proměňující se podmínky společnosti a zhoršující se duševní zdraví žáků a klima škol** (Čech, 2020; Klusáček, 2014; Daněk a Šmída, 2023; NUDZ, 2023).

Zahraniční zkušenosti

V naprosté většině evropských zemí jsou ve školách přítomni pracovníci, kteří vykonávají sociálně pedagogickou práci. Přestože se názvy pozic v jednotlivých zemích liší, těžiště náplně práce je obdobné (Adenberg, 2020).

V německých školách působí takzvaní sociálněpedagogičtí specialisté, kteří jsou zpravidla součástí multioborových týmů. V Polsku vykonává sociálně pedagogickou práci pozice s názvem školní pedagog. Sociální pedagogové ve Velké Británii se často označují: „school walfare officer“ nebo „pastoral support worker“. Ve Španělsku působí na školách sociální pedagogové – „trabajador social“(Lorencová, 2018 2023; Niklová, 2023). V uvedených zemích financování těchto pozic zabezpečují především regionální vlády (AIEJI,2023).

Tito pracovníci zpravidla pomáhají žákům řešit osobní a sociální problémy, zlepšovat jejich sociální dovednosti a podporovat jejich emoční pohodu; komunikují s rodiči a rodinami, aby společně našli řešení problémů, které mohou ovlivňovat školní úspěch jejich dětí; poskytují učitelům rady a podporu při práci s žáky, kteří mají specifické potřeby nebo problémy; spolupracují s místními úřady, zdravotnickými a sociálními službami, aby zajistili komplexní podporu pro žáka; organizují a vedou preventivní programy zaměřené na prevenci problémů, jako je šikana, závislosti nebo násilí ve škole (Lorencová, 2018). Dále také organizují volnočasové aktivity a pomáhají při začlenění žáků z různých sociálních a kulturních prostředí do školní komunity a pomáhají předcházet sociální exkluzi (Niklová, 2023).

Na Slovensku byl sociální pedagog v roce 2009 začleněn do legislativy (školský zákon č. 245/2008 Sb.) a stal se pedagogickým pracovníkem. Sociální pedagog je zodpovědný za aktivity v oblasti prevence, intervence a poradenství pro děti a žáky, kteří jsou ohroženi sociálně patologickými jevy nebo kteří pochází ze sociálně znevýhodněného prostředí. Sociální pedagog kombinuje roli sociální výchovy, podporuje prosociální a etické chování, provádí diagnostiku sociálního prostředí a vztahů, poradenství a prevenci sociálně patologických jevů a podílí se na reedukaci chování (Niklová, 2023).

Výstupy z projektu PROP

Z první skupiny dvě stě padesáti šesti škol podpořených v rámci výzvy MŠMT **ve školním roce 2022/2023 zavedlo pozici školního sociálního pedagoga 57 škol v celé České republice**. V srpnu 2023 školy odevzdaly roční evaluační zprávy, kde vedení škol hodnotilo přínos zavedení této pozice. **Naprostá většina škol hodnotila působení sociálního pedagoga velmi kladně.** Školy především oceňovaly, že přináší důležité informace o reálné situaci v rodině žáka a učitelé a poradenští pracovníci lépe chápou dopady na vzdělávání. Několik škol uvedlo, že za první rok trvání projektu zaznamenaly pokles absencí i předčasných odchodů žáků a dávaly tyto pozitivní změny do souvislosti s činností sociálního pedagoga. Za další výraznou změnu školy považují zlepšení komunikace s rodinami jako důsledek poskytování podpory při řešení jejich dočasné nepříznivé situace a vstřícné komunikace ze strany sociálního pedagoga, který není součástí učitelského sboru. Zákonní zástupci často vnímají sociální pracovníky, školu i další instituce jako represivní složky a vyhýbají se kontaktu s nimi, zatímco sociální pedagog je podle škol převážně vnímán jako člověk, který podává „pomocnou ruku" (včetně např. dopomoci se zajištěním sociální a lékařské péče). Školy dále zmiňovaly zlepšení klimatu školy a třídy jako důsledku skupinové i individuální práce. Školy dále velmi oceňovaly, že sociální pedagog je při absenci školního psychologa a omezené kapacitě výchovného poradce a metodika prevence stále přítomnou oporou žákům, kteří často řeší velmi závažné situace v rodině i s vrstevníky a může operativně reagovat na vzniklé situace ve škole. Některé školy také uváděly, že se zlepšilo fungování celého školního poradenského pracoviště, protože jeho ostatní členové mají díky podpoře sociálního pedagoga všechny relevantní informace z rodinného prostředí žáků, jsou dobře propojeni se spolupracujícími organizacemi a mohou poskytovat efektivnější a cílenou podporu. Jako výrazný benefit školy také uváděly odebrání řady povinností učitelům, kteří mohou předat řadu povinností spojených s komunikací a administrativou s rodinami, úřady, OSPOD a poskytovateli sociálních služeb právě sociálnímu pedagogovi.

Dlouhodobě se diskutuje o vztahu sociální pedagogiky a sociální práce a uplatnitelnosti obou pozic ve školství. Z odborných článků vyplývá, že oba obory mají mnoho společného, ale také se v mnohém odlišují (Hopf, 2001; Kraus, 2011; Kraus, Hopferková, 2016; Daněk, Šmída, 2023). Zpětné vazby ze škol potvrzené výzkumným zjištěním (Blaštíková et al., 2021) však ukazují, že pro školskou praxi je pozice sociálního pedagoga přínosnější s ohledem na to, že pracovník má potřebné znalosti a dovednosti, aby vykonával pedagogickou činnost. „Sociální pedagog v základní škole může napomáhat k uskutečňování funkce socializační, ale také funkce výchovné, včetně vzdělávací. Sociální pedagog v případě, že je držitelem pedagogické způsobilosti, může být i učitelem, který pracuje individuálně se žáky. Pedagogickou činnost může realizovat v rámci zájmových kroužků nebo individuálního doučování. Pokud bychom chtěli uvažovat o sociálním pracovníkovi jako o pedagogovi, pak je možné se zaměřit na preventivní programy a osvětovou činnost veřejnosti." (Blaštíková et al., 2021)

Ohlasy ze škol (Roční evaluační zprávy 2022/2023)

„Díky školní sociální pedagožce se podařilo dosáhnout několika konkrétních výsledků: snížení neomluvené absence o 56 procent, zlepšení školní atmosféry, zlepšení komunikace a spolupráce mezi školou a rodinou".

MŠ a ZŠ, okres Karviná

„Školní sociální pedagog pomáhá prakticky řešit finanční i sociální situaci rodin a zajišťuje odbornou pomoc žákům a v neposlední řadě snižuje administrativní zátěž zejména třídním učitelům a pomáhá

výrazně výchovným poradcům a metodikovi prevence (svolává výchovné komise, případové konference, sleduje docházku dětí, píše zprávy pro PČR, OSPOD.)".

ZŠ, okres Opava

„Za půl roku působení ve škole provedl školní sociální pedagog více než 39 návštěv v 18 rodinách. V naprosté většině návštěv se nesetkával s odmítáním, návštěva zpravidla znamenala zahájení pravidelné komunikace mezi rodinou a školou. Čtyřem maminkám pomohl zajistit pediatra, aby děti mohly podstoupit povinné očkování. Třem matkám pomohl najít první práci v životě.".

ZŠ, okres Louny

„Z podnětu sociálního pedagoga byly realizovány případové konference. Podchytila se včas nepříznivá situace rodin žáků, se kterou začaly následně pracovat další kompetentní instituce (OSPOD, sociálně aktivizační služby, pediatr, gynekolog)".

MŠ a ZŠ, okres Chomutov

„Školní sociální pedagožka realizovala ve třídách „Klubík" na předem dané téma (emoční inteligence, pozitivní vztahy ve třídě, silné a slabé stránky). Formou zábavných aktivit se žáci rozvíjeli po psychické i sociální stránce a vzájemně se naučili respektovat a podporovat."

ZŠ, okres Česká Lípa

Činnosti sociálních pedagogů ve školách

Sociální pedagogové zapojení do projektu vyplňovali každý měsíc pracovní výkazy, v nichž přiřazovali počty hodin strávených v daném měsíci na dané činnosti. Mezi pěti nejčastěji vykonávanými aktivitami sociálních pedagogů je identifikace žáků se sociálním znevýhodněním; podpora školní motivace a studijní docházky žáků; facilitace spolupráce mezi školou a zákonnými zástupci žáků; podpora motivace žáků a při sociálním začleňování; podpora žáků při přípravě na školní výuku a volnočasových aktivitách organizovaných školou a facilitace spolupráce mezi školou a OSPOD, neziskovými organizacemi a zařízeními sociálních služeb. Řada konkrétních činností vykrystalizovala také z odevzdaných ročních evaluačních zpráv. Sociální pedagogové se aktivně zapojovali **do preventivních činností** v jednotlivých třídách, prováděli aktivity posilující zdravé klima, případně na podobné aktivity zajišťovali externisty. Sociální pedagogové se také podíleli **na realizaci volnočasových aktivit**, nízkoprahových školních klubů, žákovských parlamentů a organizaci příměstských táborů o prázdninách. Často se stávali **důvěrníky žáků a individuálně s nimi řešili konflikty ve třídě a s vrstevníky, osobní a rodinné problémy, násilí a zneužívání návykových látek v rodině**; věnovali pozornost tématům jako je sebepoškozování, šikana a zneužívání psychoaktivních látek. Sociální pedagogové často **navštěvovali rodiny žáků v místě bydliště**, aby se seznámili s jejich reálnou životní situací a mapovali jejich potřeby. Sociální pedagogové aktivně **pomáhali zákonným zástupcům při vyřizování sociálních dávek, zprostředkovávali kontakt na pediatry nebo praktické lékaře**, hledali bydlení a práci rodičům a pomáhali při zajišťování školních pomůcek a základních potřeb z potravinové banky a sociálního šatníku. Dále pomáhali zákonným zástupcům při kontaktu s úřady (např. s vyplňováním formulářů), asistovali při návštěvě školního poradenského zařízení (ŠPZ) a **zajišťovali bezplatné školní stravování pro děti**. Často individuálně za přítomnosti rodičů **pomáhali žákům při domácí přípravě a motivovali je k vhodnému způsobu trávení volného času**. Ve školách také vedli pravidelné záznamy o sociálním šetření u sledovaných žáků, komunikovali se zapojenými institucemi (OSPOD, střediska výchovné péče, Policie ČR, lékaři, občanské poradny a další), spolupracovali s učiteli a členy ŠPP, stanovovali další kroky a účastnili se případových konferencí. Sociální pedagogové **monitorovali zvýšené absence a žáky ohrožené předčasným ukončením docházky, vstupovali do kontaktu s rodinami a hledali řešení nastalé situace**. Při práci

s žáky s odlišným mateřským jazykem **vyučovali základy českého jazyka, propojovali rodiny s organizacemi pomáhajícími cizincům**, seznamovali žáky a zákonné zástupce s českou školou a jejími požadavky a komunikovali s integračními centry.

Z ročních evaluačních zpráv zapojených škol vyplynulo, že pracovní náplň sociálních pedagogů se často odvíjela od aktuálních potřeb škol a zastoupení poradenských pozic ve školním poradenském pracovišti (ŠPP). Činnosti sociálních pedagogů také často reflektovaly (ne)dostupnost sociálních služeb v regionu.

Závěr

Z dosavadního monitoringu působení sociálních pedagogů ve školách v rámci projektu PROP vyplynulo, že pozice školního sociálního pedagoga svými aktivitami naplňuje potřeby škol, které vzdělávají žáky se sociálním znevýhodněním, a přispívá ke snižování nerovností ve vzdělávání. Naprostá většina škol zapojených do projektu by uvítala, aby tato pozice byla ve školství legislativně ukotvena, její působení bylo finančně garantováno a mohla se stát plnohodnotnou pozicí v rámci školního poradenského pracoviště. Zavedení pozice sociálního pedagoga do škol je v souladu se strategickým dokumentem rozvoje vzdělávací soustavy Strategie 2030+ (2020) a dalšími relevantními dokumenty (Moravec et al., 2015; Akční plán inkluzivního vzdělávání, 2019).

Použitá literatura:

Anderberg, M. (2020). In search of a social pedagogical profession in schools. Missions and roles under reconsideration. *International Journal of Social Pedagogy*, 9(1)..

Blaštíková, L., Grecmanová, H. & Dopita, M. (2021). Social pedagogues and social workers in primary school. Sociální pedagogika | Social Education, 9(1), 74-81. ISSN 1805-8825

Čech, T. (2020). The role of social pedagogues in the school environment – a topic for professional and social discussion. *Pedagogická orientace*, 30(4), 534-541.

Člověk v tísni (2009). *Analýza individuálního přístupu pedagogů k žákům se speciálními vzdělávacími potřebami*. Závěrečná zpráva. Praha. Člověk v tísni.

ČŠI (2023). *Národní zpráva PISA 2022*. Dostupné z: https://csicr.cz/CSICR/media/Prilohy/2023_p%c5%99%c3%adlohy/Mezin%c3%a1rodn%c3%ad%20%c5%a1et%c5%99en%c3%ad/PISA_2022_e-verze-9.pdf.

Daněk, J, Šmída, J, (2023). Současný stav sociální pedagogiky v praxi a její vztah k sociální práci. Sociální pedagogika, ročník 11, číslo 1, s. 22–28.

Eurostat. (2023). *Early leavers from education and training*. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/SEPDF/cache/1150.pdf

EU FRA (2023). Roma in 10 European Countries – main results. European Union Fundamental Rights Agency. EU FRA. Dostupné z: https://fra.europa.eu/en/publication/2022/roma-survey-findings

Hladík, J. (2020). The role of social pedagogues at primary schools (Position Paper). *Sociální pedagogika*, 8(1), 83–87.

Hopf, A. (2001). Sociální pedagogika ve škole. Praha: PdF UK.

International association of social educators. Dostupné z: http://aieji.net/

Jakoubková Budilová, L., Jakoubek, M. a kol. (2010): *Analýza faktorů bránících úspěšnému vstupu sociálně vyloučených osob do vzdělávacího systému*. Zpráva v rámci projektu Cesta k rovným příležitostem – možnosti a limity vzdělávání sociokulturně znevýhodněných osob, projekt OP VpK.

Klusáček, J. (2014). *Sociální pedagog ve školství*. Praha. ČOSIV

Kraus, B. (2011) Sociální práce a paradigmata sociální pedagogiky. In sborník z konference. Politiky a paradigmata sociální práce. Co jsme zdědili a co s tím uděláme. Zlín.

Kraus, B. (2014). Základy sociální pedagogiky. Praha. Portál.
Kraus, B., & Hoferková, S. (2016). Ke vztahu sociální pedagogiky a sociální práce. In Sociální pedagogika, 4(1), 57–71.

Lebeda, T., Lysek, J., Marek, D., Zatloukal, T., Andrys, O. et al. (2022). *České školství v mapách: prostorová analýza podmínek, průběhu a výsledků předškolního, základního a středního vzdělávání*. Praha: Česká školní inspekce.
Lorenzová., J. (2023). *Sociální pedagogika: věda, praxe a profese v souvislostech*. VŠCHT Praha. ISBN 978-80-7592-167-3
Moravec, Štěpán et al. (2015). *Zavedení pozice sociálního pedagoga do škol: studie proveditelnosti*. Plzeň: Společnost Tady a teď, o.p.s. a Demografické informační centrum, o.s,
MŠMT (2020). *Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+.* Praha: MŠMT. Dostupné z: https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/strategie-2030
MŠMT. (2023b). Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele školního roku 2022/2023. Praha: Sekce informatiky, statistiky a analýz MŠMT. Dostupné z: https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp
Němec, Z. (2023). *Identifikace žáků se sociálním znevýhodněním v základní škole*. Národní pedagogický institut ČR.
Němec, Z, Philippová T. (2021). Diagnostika sociálne znevýhodněných žáků v praxi pedagogicko-psychologických poraden. In Truhlářová, Z., Zikl, P., Daňková, G. (eds.) *Aktuální otázky a možnosti v oblasti intervence u osob se speciálními potřebami*. Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2021.
Niklová, M. (2020). *Sociálny pedagóg v školách a školských zariadeniach*. Wolters Kluwer. ISBN 978-80-571-0304-2
NÚDZ (2023). *Národní monitoring duševního zdraví dětí: 40 % vykazuje známky střední až těžké deprese, 30 % úzkosti. Odborníci připravují preventivní opatření*. Tisková zpráva. Dostupná z: https://www.nudz.cz/fileadmin/user_upload/Tiskove_zpravy/TZ-Narodni_monitoring_dusevniho_zdravi_deti-40___vykazuje_znamky_stredni_az_tezke_deprese__30___uzkosti._Odbornici_pripravuji_preventivni_opatreni.pdf.
Systémová podpora inkluzivního vzdělávání v ČR (2015). *Výstup projektu „Systémová podpora inkluzivního vzdělávání v ČR“, Kvalifikovaný odhad finanční náročnosti podpůrných opatření pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami v ČR*. Dostupné z: https://www.inkluze.upol.cz/portal/wp-content/uploads/2015/07/SPIV-kvalif-odhad-naceneni-PO.pdf
Šotolová, E. (2011). *Vzdělávání Romů*. Praha: Karolinum, 2011.
Zíková, T., Koubková, H., Morvayová, P. (2010): *Analýza potřeb pedagogických pracovníků ve vztahu k sociokulturně znevýhodněným dětem*. Zpráva v rámci projektu Cesta k rovným příležitostem – možnosti a limity vzdělávání sociokulturně znevýhodněných osob.